

ایران در عهد اشکانیان

تالیف: جلال دیلمقانی

یادآور پاکی هاست

تصویر روی جلد: یک بانوی پالمیری

تصویر پشت جلد "تیر پارتی" نقاشی از Johnny Shumate

تقدیم به همسر سیمین

میدان انقلاب، اول خیابان کارگر جنوبی، بن بست گشتاسب، شماره ۴ طبقه همکف
تلفکس: ۶۶۹۶۱۵۲۲ و ۶۶۹۷۵۲۴۶-۷ تلفن همراه: ۰۹۱۲-۱۰۵۴۰۹۸

www.pazinehpress.ir

نام کتاب: ایران در عهد اشکانیان

چاپ اول: ۱۳۹۷

ناشر: پازینه

تالیف: سید جلال دیلمقانی

طراح جلد: سید ایمان غفاری

چاپ: سیب سبز

صحافی: کاپر

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۸۰-۱۴۶-۴

طبع و نشر: داود محمد پور

حق چاپ محفوظ است

-
- سرشناسه : دیلمقانی، جلال، ۱۳۹۷-
عنوان و نام پدیدآور : ایران در عهد اشکانیان / تألیف جلال دیلمقانی.
مشخصات نشر : تهران: پازینه، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری : ۲۸۴ ص: مصور (رنگی).
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۸۰-۱۴۶-۴
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : ایران -- تاریخ -- اشکانیان، ۲۴۹ ق.م - ۲۲۶ ق.م.
Iran -- History -- Parthians, ۲۴۹ B. C.- ۲۲۶ A. D.
رده بندی کنگره : DSR۳۳۲/۲ت۹د ۱۳۹۶
رده بندی دیویی : ۹۵۵/۰۲
شماره کتابشناسی ملی : ۴۹۸۱۱۱۴

قیمت : ۴۵۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۷	مقدمه.....
۱۳	پیش گفتار.....

بخش اول: ایرانیان و یونانیان

۱۸	۱- گفتاری درباره ی هخامنشیان.....
۳۳	۲- گفتاری درباره ی یونانیان.....
۵۷	۳- سلوکیان.....
۶۲	۴- داهای و باری.....
۶۷	۵- قیام پارس.....
۷۳	۶- قیام باختر و پارت.....
۷۴	۷- اشکانیان.....
۸۳	۸- اوضاع ایران در پایان دوره ۱۲۹-۲۴۷ ق.م.....

بخش دوم: ایرانیان و سکاها

۹۲	۱- سکاها.....
۹۷	۲- حکومت.....
۱۰۴	۳- اقتصاد.....
۱۱۵	۴- ارمنستان.....
۱۱۶	۵- جنگ داخلی.....
۱۲۱	۶- اوضاع ایران در پایان دوره (۱۲۹-۶۹ ق.م).....

بخش سوم: ایرانیان و رومی‌ها

۱۲۶	۱- روم.....
۱۳۷	۲- نیروی نظامی اشکانیان.....
۱۴۷	۳- نبرد حران (کارهه).....
۱۵۴	۴- حمله ی مارک آنتونی به ایران.....
۱۶۳	۵- اوضاع ایران در پایان دوره (۶۹ ق.م - ۲ میلادی).....

بخش چهارم: ایرانیان و خودشان

- ۱- مقدمه تاریخی..... ۱۶۸
- ۲- مردان..... ۱۷۴
- ۳- قبر یک سردار اشکانی..... ۱۸۱
- ۴- بانوان..... ۱۸۵
- ۵- خانواده..... ۱۹۱
- ۶- وسایل خانه..... ۱۹۴
- ۷- خانه و شهر..... ۲۰۰
- ۸- طبقات اجتماعی..... ۲۱۱
- ۹- زندگی مردم..... ۲۱۴
- ۱۰- اعتقادات..... ۲۱۹
- ۱۱- زبان، خط، ادبیات..... ۲۲۴
- ۱۲- علوم..... ۲۳۱
- ۱۳- هنر..... ۲۳۳
- ۱۴- اوضاع ایران در پایان دوره (۱۱۲-۱ میلادی)..... ۲۵۰

بخش پنجم: کشمکش در بین النهرین

- ۱- تراژان..... ۲۵۲
- ۲- مارک اورل و لوسیوس وروس..... ۲۶۱
- ۳- سیتی موس سوروس..... ۲۶۵
- ۴- کاراکالا..... ۲۶۹
- ۵- اردشیر بابکان..... ۲۷۳
- ۶- نبرد هرمزدگان..... ۲۷۴
- ۷- میراث اشکانیان..... ۲۷۶

مقدمه

در شرایطی که امپراطوری عظیم هخامنشی در مقابل مستی از یونانیان از پای درآمده و ایران تحت سلطه‌ی آنها قرار گرفته بود، در اواسط قرن سوم ق.م. قبیله‌ای به رهبری خاندان اشکانی پا به عرصه‌ی تاریخ گذاشت، و با سیاست و درایتی بی‌نظیر نه تنها موفق شد که یونانیان را از ایران بیرون کند، بلکه در مقابل نیرومندترین قدرت‌های زمان یعنی سکاها و رومی‌ها ایستاد و طولانی‌ترین حکومت تاریخ ایران را بنا نهاد.

هنگامی که آنها در حال بیرون راندن یونانیان بودند، قدرتی عظیم به نام روم در اروپا در حال شکل‌گرفتن بود و حکومت‌های اروپا، شمال آفریقا، آسیای صغیر را یکی پس از دیگری به بلعید. در چنین شرایطی تمام مورخین به روم توجه داشتند و به نوشتن تاریخ آنها مشغول بودند و کسی به اشکانیان توجهی نداشت. اواسط قرن اول ق.م. روم در کنار رود فرات با اشکانیان همسایه شد و سرداران رومی که تا آن زمان طعم شکست را نچشیده بودند و پیروزی‌های اسکندر را در خاطر داشتند، به فکر افتادند که همانند اسکندر ایران را تحت سلطه‌ی خود درآورند و به هند برسند، غافل از اینکه این بار سرنوشت دیگری در انتظار آنها است. فقط هنگامی که آنها یون‌های خود را در دشت حران در خاک و خون یافتند، به حقیقت ماجرا پی بردند و آن وقت بود که مورخین در پی نوشتن تاریخ اشکانیان برآمدند، درحالی که قرن‌ها از آغاز حکومت آنها می‌گذشت، نتیجه اینکه نوشته‌های آنها در مورد دو قرن اول حکومت اشکانیان اغلب بر اساس اطلاعات نادرست تدوین شده و بعضاً مغشوش و ضدونقض بوده و حتی در بعضی ایام عملاً هیچ ارزشی نداشت.

تاریخ نویسان معاصر که سعی در نوشتن تاریخ اشکانیان داشتند، متأسفانه با زحمت زیاد و با تجزیه و تحلیل نوشته‌های مورخین باستان تاریخ اشکانیان را به رشته‌ی تحریر درآوردند، ولی به علت نبود اطلاعات کافی، نوشته‌های آنها در بعضی ادوار مبهم و در بعضی موارد عملاً هیچ است. در کتاب "تاریخ اشکانیان به روایت سکه‌ها" سعی کردم تا به عوض تکیه بر نوشته‌های مورخین باستان و سردرگم شدن در نوشته‌های آنها به سکه‌ها توجه کنم و تاریخ اشکانیان را برپایه‌ی سکه‌ها که یکی از مهمترین و معتبرترین منابع تاریخی می‌باشند تهیه نمایم. در کتاب فوق سعی شد که ترتیب حکومت شاهان، تاریخ آغاز و پایان حکومت هر یک و تا حد امکان محدوده حکومت آنها مشخص شود. پیشنهاد می‌شود که خوانندگان کتاب مذکور را نیز مطالعه نمایند تا از تاریخ اشکانیان اطلاع کافی داشته باشند.

گر چه در مورد تاریخ اشکانیان مورخین باستان کم و بیش چیزهایی نوشته اند، ولی در مورد جامعه و نحوه زندگی مردم نوشته های آنها عملاً بسیار ناچیز است. از طرفی هنگامی که نوشته های رومیان را با نوشته های مورخین چینی مقایسه می کنیم تضاد عجیبی مشاهده می شود که نشان از نگاه بغض آلود رومیان به ایرانیان دارد، و این خود باعث عدم اطمینان به نوشته های آنها می گردد. در این کتاب سعی شده جامعه ی ایران در عهد اشکانیان و همین طور نحوه زندگی مردم حتی المقدور مورد بررسی قرار گیرد، که با توجه به فقدان اطلاعات در این مورد به ناچار به اشیاء باستانی توجه شده است. در واقع اشیاء باستانی مهم ترین مدارکی هستند که براساس آنها می توانیم از روحیه ی مردم و نحوه زندگی و اعتقادات آنها آگاه شویم. جهت بررسی "ایران در عهد اشکانیان" نکات زیر در نظر گرفته شده اند: حکومت، فرهنگ، اقتصاد، نیروی نظامی و نحوه زندگی مردم.

حکومت: حکومت اشکانیان براساس حکومت هخامنشیان بنا شده بود. امپراتوری هخامنشیان به ایالات مختلفی تقسیم شده بود و بر هر ایالت یک ساتراپ که از طرف شاه تعیین می شد فرمانروایی می کرد، به علاوه شخصی که چشم و گوش شاه نامیده می شد بر رفتار ساتراپ ها نظارت داشت. شاه را از واقعیت حوادث مطلع می ساخت. مالیات هر ایالت بر اساس میزان تولید و درآمد تعیین می شد و به همین ترتیب مالیات افراد نیز به طور عادلانه براساس دارایی و درآمد هر فرد معین می گردید. مالیات ها برای ساخت زیربنایی اقتصاد جامعه به مصرف می رسید و ساخت راه ها، راه ها، آبراه ها و قنات ها به عهده ی دولت بود.

یکی از مهمترین اقدامات هخامنشیان، ایجاد راه های ارتباطی در تمام محدوده ی امپراتوری بود که باعث شکوفایی تجارت می گردید، به علاوه حکومت از طریق دریافت عوارض از کاروان ها عواید زیادی بدست می آورد. علاوه بر این یک سیستم چاپار وجود داشت که فرامین و اطلاعات را از تمام نقاط امپراتوری به مرکز می رساند. مدارس عملی های ضروری سریعاً صورت می گرفت. مردم هر ایالت نسبت به باورها، آداب و رسوم و سنت های خود آزاد بودند و می توانستند به هر نحو که می خواهند، زندگی کنند، به اعتقادات خود پایبند باشند، و حتی حکومت برای ساخت و تعمیر معابدشان به آنها کمک می کرد. در امپراتوری هخامنشی بردگی وجود نداشت، و به استناد الواح تخت جمشید، تمام کارگران و کارکنانی که از ایالات مختلف آمده بودند و در ساخت آنجا فعالیت داشتند هر یک بر اساس شایستگی خود حقوق دریافت می کردند. هخامنشیان نوعی خط و زبان "آرامی" را گسترش دادند و خط آرامی به عنوان خط رسمی امپراتوری انتخاب شد و باعث شده بود که مردم

ایالات بتوانند با خط و زبانی مشترک با یکدیگر ارتباط داشته باشند. (حکومت هخامنشیان در بخش اول قسمت ۱ توضیح داده شده است). اشکانیان ضمن ادامه حکومت هخامنشیان به ایالات آزادی بیشتری اعطا کردند، و حتی به بعضی از آنها اجازه دادند تا آنها خود شاه خود را انتخاب کنند که این نیز باعث ایجاد آزادی و رفاه بیشتری برای مردم شده بود. (حکومت اشکانیان در بخش دوم قسمت ۲ توضیح داده شده است).

فرهنگ: امپراطوری هخامنشی به علت گستردگی زیاد و تنوع زندگی مردم ایالات مختلف از یک فرهنگ واحد برخوردار نبود. پس از پیروزی اسکندر فرهنگ یونانی نیز در ایران رواج یافت که این نیز باعث تنوع بیشتر در فرهنگ جامعه شد، (فرهنگ یونان در بخش اول قسمت ۲ توضیح داده شده است). ورود سکاها و گسترش فرهنگ حماسی آنها در جامعه ایران باعث شد تا داستان‌های حماسی آنها مورد توجه ایرانیان واقع شود و جزو فرهنگ ایرانیان قرار گیرد. (در این مورد در بخش دوم قسمت ۵ توضیح داده شده است). عامل دیگری که به غنا و فرهنگ ایرانیان کمک کرد جاده‌ی ابریشم بود. در جاده‌ی ابریشم علاوه بر کالاها، فرهنگ، عقاید، علوم، تکنولوژی، ادبیات و بسیاری دیگر در تبادل بودند و از این طریق نیز ایرانیان بسیاری از معارف زمان آشنا شدند، (در این مورد در بخش دوم قسمت ۳ توضیح داده شده است). نتیجه اینکه ایرانیان از یک تنوع فرهنگی برخوردار شدند که در تاریخ ایران بی‌سابقه بود. درواسط قرن اول میلادی که جنگ‌ها با یونانیان، سکاها و رومیان پایان یافته بود و در آن مدت اقوام مختلف امپراتوری که در کنار یکدیگر با بیگانگان مبارزه کرده بودند، فرصت یافتند که به خود توجه کنند و به فکر افتادند که نامی مشترک برای خود انتخاب نمایند، که کلمه "ایران" به معنی "ایران شهر" رسیدند و آنگاه امپراطوری از نام واحدی برخوردار شد. اکنون ایرانیان با استفاده از دست‌آوردهای فرهنگی که به دست آمده بود و با مراجعه به آداب و رسوم نیاکان خود فرهنگی به غایت غنی و زیبا به وجود آوردند که پایه و اساس فرهنگ ایران امروز شده است. (در این مورد به بخش چهارم توجه فرمایید).

اقتصاد: پیروزی اسکندر گرچه باعث سقوط امپراتوری هخامنشی گردید، ولی از طرفی باعث شد که آسیا و اروپا با یکدیگر مرتبط شده و طرفین با کالاها و خدمات یکدیگر آشنا شوند و اشتیاق به تبادل آنها افزایش یابد. در اوایل حمل و نقل کالاها به سختی و با ریسک بالا صورت می‌گرفت و تجارت آنچنان رونق نداشت. در اواخر قرن دوم ق.م. که امپراتوری "هان" در چین به غرب گسترش یافته بود و اشکانیان نیز حکومت خود را به شرق

گسترش داده بود، دو امپراتوری عملاً به یکدیگر بسیار نزدیک شدند و آنگاه پس از رد و بدل شدن سفرایی طرفین تقبل کردند که شاهرایی ایجاد کنند که تبادل کالا در آن به سادگی و امنیت بالا صورت گیرد. این شاهراه بعدها به جاده‌ی ابریشم معروف شد و بیش از هزار و ششصد سال بزرگترین پدیده‌ی اقتصادی جهان محسوب می‌شد. اشکانیان با زیرکی متوجه شدند که آنها پل ارتباطی بین آسیا و اروپا هستند و آنگاه سیاست اقتصادی خود را بر اساس انحصاری کردن تجارت بین شرق و غرب استوار کردند. بازرگانان ایرانی در مرو کالاها را به نازل ترین قیمت از بازرگانان چینی و هندی خریداری می‌کردند و به بالاترین قیمت به بازرگانان یونانی و سپس رومی در سلوکیه می‌فروختند، و در این رهگذر نه تنها حکومت بلکه مردم نیز از درآمد بالایی برخوردار بودند و این درآمد بین مردم تقسیم می‌شد و همگانی از آن بهره می‌بردند، نتیجه اینکه در زمان اشکانیان ایرانیان از چنان ثروت بالایی برخوردار شدند که بی مانند بود و پایه و اساس ثروت ایرانیان را در طول تاریخ ایجاد کرد. شاید هیچ حکمته‌ی مانند اشکانیان باعث ایجاد ثروت برای ایرانیان نشده است، (در این مورد به بخش دوم قسمت ۳ توجه فرمایید).

ارتش: هنگامی که اشکانیان، علیه بر "آندرا گوراس" حکمران پارت حکومت خود را آغاز کردند ایران تحت سلطه سلوکیان بود. سلوکیان دارای ارتشی بسیار نیرومند و منظم بودند که دائماً در حال جنگ بوده و تقریباً تمام شاهان سلوکی در جنگ‌ها جان خود را از دست داده بودند. اولین اقدام اشکانیان بر سر گرفتن سلوکیان بود که حدود یکصد سال طول کشید و در این رهگذر دو شاه سلوکی "دیمیتریوس دوم" اسیر شد و شاه دیگر "آنتیوخوس هفتم" کشته شد (بخش اول قسمت ۶). سحر عرق اشکانیان خشک نشده بود که سکاها از راه رسیدند و به پارت سرازیر شدند. سکاها "توام" نیرومند و جنگجو بودند که دو حکومت بزرگ سغد و باختر را از بین برده و سپس با اشکانیان درگیر شدند. دو شاه اشکانی "فرهاد دوم" و "اردوان اول" در مقابل با آنها جان خود را از دست دادند، ولی نهایتاً موفق شدند که بر سکاها پیروز شده و آنها را تحت کنترل خود درآورند (بخش دوم قسمت ۲).

حال نوبت به رومی‌ها رسیده بود. روم قوی ترین نیروی نظامی که تا آن زمان تاریخ به خود دیده بود در اختیار داشت و تا زمانی که با اشکانیان برخورد کردند هیچ نیرویی در مقابل آنها توانایی ایستادگی پیدا نکرده بود. دو سردار آنها "کراسوس" و "مارک آنتونی" تصمیم گرفتند که پس از پیروزی بر اشکانیان همانند اسکندر خود را به هند برسانند، کراسوس کشته شد و نبرد با کشته شدن بیست هزار سرباز رومی و اسیر شدن ده هزار نفر به پایان رسید. مارک آنتونی با لشکری عظیم که حدود ۱۲۰/۰۰۰ نفر می‌شد به ایران حمله کرد.

نتیجه کشته شدن چهل هزار سرباز و عقب‌نشینی خفت‌بار او شد (بخش سوم، قسمت ۳ و ۴).

راستی اشکانیان چگونه توانستند به چنین پیروزی‌های درخشانی دست یابند؟ قدرت اصلی آنها در سواره نظام بود که به دو قسمت سبک اسلحه و سنگین اسلحه تقسیم می‌شد. سوار نظام سنگین اسلحه آنها مخوف‌ترین سواره نظامی است که تاریخ به خود دیده است، چه قبل و چه بعد از آن زمان، و سواره نظام سبک اسلحه آنها با "تیر پارتی" رومی‌ها را کلافه کرده بود. اشکانیان نه تنها دارای نیروی سواره بسیار قوی‌ای بودند، بلکه هر بار که رومی‌ها فکر می‌کردند که راه مقابله با آن را یافته‌اند، تاکتیک جدیدی به کار می‌بستند که رومی‌ها را مات می‌کرد. نتیجه اینکه روم به قدرت اشکانیان واقف شد و دیگر فکر گسترش به شرق را از ذهن خود بیرن کرد (بخش سوم قسمت ۲).

نحوه زندگی مردم بر سه هیچ دوره‌ای از تاریخ بدون توجه به نحوه‌ی زندگی مردم ارزشی ندارد. در قسمت چهارم سعی شده که با زندگی مردم آشنا شویم: خانه و شهر، خانواده، مردان و زنان، فرهنگ، هنر و غیره ...، برای این منظور و با توجه به عدم وجود اطلاعات کافی به ناچار به استناد به منابعی که توجیه شده است، با توجه به اینکه اشیاء باستانی در همان زمان تهیه شده‌اند، به بهترین وجه گویای نحوه‌ی زندگی، روحیه، آداب و رسوم و اعتقادات جامعه می‌باشند و حال و هوای زمانه‌ی تدوین می‌کنند (بخش ۴).

پایان حکومت اشکانیان: بخش پنجم به قرن پایانی حکومت اشکانیان اختصاص یافته است. در این دوره یک بار دیگر جنگ با رومیان آغاز شد ولی این بار تهاجم رومیان برای کشورگشایی نبود، بلکه رومی‌ها که در شرایط بد اقتصادی قرار داشتند، حمله به بین‌النهرین و غارت این منطقه ثروتمند را چاره‌ی کار می‌پنداشتند. گرچه اشکانیان از لحاظ سیاسی در شرایط بدی قرار داشت، ولی هر بار موفق می‌شد که رومی‌ها را از منطقه بیرون کند و حاکمیت خود را در بین‌النهرین تثبیت نماید و اجازه ندهد که بخشی حسمتی از ایران به دست بیگانگان بیافتد (بخش پنجم).

لازم به ذکر است که سعی شده کتاب حتی المقدور با نوشتار کم، همراه با عکس‌های زیبا و جذاب به صورت تمام رنگی ارائه گردد، یکی اینکه افراد بیشتری علاقه مند به مطالعه‌ی آن باشند و دیگر اینکه تصاویر به مدت بیشتری در اذهان باقی بماند. گرچه سعی شده کتاب از لحاظ ظاهر ساده و دلپذیر باشد، ولی مطالب ارائه شده بر اساس آخرین اطلاعات

سکه شناسی و باستان شناسی تهیه شده تا بتواند مورد استفاده‌ی اساتید و محققین نیز قرار گیرد.

در خاتمه از راهنمایی‌های آقای بهرام علاءالدین و همچنین از آقای شریعت زاده مدیریت انتشارات پازینه که پس از مطالعه پیش نویس کتاب راهنمایی‌های ارزنده‌ای در جهت شکل‌گیری آن ارائه کردند، تشکر می‌نمایم. ضمناً از تشویق‌های بی دریغ سرکار خانم دکتر صفورا برومند و آقای ذوالفقاری نیز سپاسگزارم. دیگر باید از آقای محمدعلی پیشوایی تشکر کرد که عکس‌های زیبایی از سکه‌های مجموعه خود را در اختیار اینجانب قرار دادند تا باعث جلوه‌آرایی این کتاب گردد.

جلال دیلمقانی

زمستان ۱۳۹۶